

Президент К.ТОКАЕВ:

ПРЕДПОЧТЕНИЕ
ОТДАВАТЬ ТЕМ, КТО
ХОРОШО ВЛАДЕЕТ
КАЗАХСКИМ ЯЗЫКОМ

4-бет

ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ
ҰЛТАРАЛЫҚ ТІЛІ

8-бет

ОТЫРАРДЫҢ
ТӨЛ ПЕРЗЕНТІ

14-15-бет

ҚАЗАҚ ҮНІ 20

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҚОҒАМДЫҚ - САЯСИ АПТАЛЫҚ

www.qazaquni.kz

qazaquni2000@gmail.com

2000 жылғы 11 тамыздан шыға бастады

№26 (896) 07.07.2020 жыл

ЖАЛҒАН ЖАНАШЫРЛАРДЫҢ КӨЗ ЖАСЫ

ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫ ҚЫЛ КӨПІРДІҢ ҮСТІНДЕ ТҰР

...Дұрыс, өте дұрыс! Бірақ, басты мәселе бағдарламада, ал, олардың бір де біреуінде кеше президент Қ.Тоқаев айтқандай қазақ тіліне деген қажеттілік тудыру жайлы бір ауыз сөз айтылмаған. Қажеттілік жоқ жерде тілді дамытамыз деу – барып тұрған бос сөз, екіжүзділік. Отыз жыл болды ғой, әр нәрсені өз атымен айтатын кез келген шығар!.. Мен журналистикаға келген 17 жылдан бері «басты мәселе – қажеттілікте, сұраныс ұсыныс тудырады» деуден жалықпаудамын. Ал мына А.Максудов сияқты қазақ тілінің жалған жанашырлары тілдің грамматикасы, синтаксисі, қазақ тілінде әлемді таңғалдырар дүниенің туу-тумауы (бейне бір екінші «Илиада мен Одиссея» немесе «Ромео-Джульетта» жазыла қалса, жұрт жаппай соны үйренуге отыра қалатындай), қазақша үйрететін көрнекі оқулықтардың, сөздіктердің, т.т. аздығын тілге тиек етуден танбай келеді!

3 бет

АУДАРМАДАҒЫ АБАЙ БИІГІ

Абай да Крыловтың кез-келген мысалын аударма бермеген. Өзіне қажеттісін ғана таңдап, талғап аударған. Кезінде В.Г.Белинский Крыловтың мысалдарын үш топқа – еліктеу сарынындағы, моральдік бағыттағы, көркемдігі жоғары сатиралық мысалдарға жіктеген екен.

10-12 бет

Жансейіт ТҮЙМЕБАЕВ:

МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІҢ РӨЛІН АРТТЫРУ ЖҰМЫСЫ ЖЕДЕЛ ҚОЛҒА АЛЫНУЫ КЕРЕК

Нұр-Сұлтан қаласындағы «Достық» үйінде Қазақстан халқы Ассамблеясының ұйымдастыруымен және ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің қолдауымен «Ұлы Даланың ұлтаралық тілі» атты республикалық онлайн конференциясы өтті.

8 бет

Жамалайл ЭЛИМХАНОВ:

ӨЗГЕ ЭТНОС ӨҚІЛДЕРІМЕН ДЕ ҚАЗАҚША СӨЙЛЕСЕЙІК!

Мәселен, Нұр-Сұлтан қаласында таксиге отырып, жүргізушімен диалогты қазақ тілінде бастасам, ол кісі менің өзге этнос өкілі екендігімді көріп, толеранттылығына (сыйластығына) байланысты әңгімені орыс тілінде жалғап кетеді. Мұндай әрекет адамның қазақ тілін үйренуге деген талпынысын төмендетеді деп ойлаймын. Қазақша үйренем деп жүрген адам «онда орыс тілін білгенім жеткілікті ғой» деп ойлап қалуы әбден мүмкін. Адамның ынтасы төмендеп, жалқауланып кетеді.

9 бет

МЫҢДАРДЫҢ ЖҮРЕГІНЕН ОРЫН АЛҒАН

Қазақта өзінен кейінгі жастарды еліміздің саналы азаматы етіп тәрбиелеу, қалыптастыру жолында үлкен жүреппен қызмет етіп келе жатқан алдыңғы буын ағалар бар. Солардың бірі де, бірегейі – Мырзахмет Егембердиев дер едім.

13 бет

В очень сложный период для страны, да и для всего мира, Касым-Жомарт Токаев дал интервью республиканской газете «Ана тілі» «Касым-Жомарт Токаев, Қазақстан Республикасының Президенті: «Қазақ халқының тағдыры тарих таразысында тұр» («Касым-Жомарт Токаев: Судьба казахского народа находится на весах истории»). Темы для обсуждения были различные – это не только пандемия коронавируса, но и суверенитет Казахстана в рамках ЕАЭС, человек труда, голос интеллигенции и др. «Время твое уходит. Наступает время разума, науки, знаний, труда» – таков основной лейтмотив интервью.

Президент К.ТОКАЕВ:

ПРЕДПОЧТЕНИЕ ОТДАВАТЬ ТЕМ, КТО ХОРОШО ВЛАДЕЕТ КАЗАХСКИМ ЯЗЫКОМ

причем делать это без шума, надругивая, самовозвеличивания... Поспешность – плохой попутчик на этом сложном пути, где еще много подводных камней».

В самом деле, мы были свидетелями, когда из-за поспешной латинизации страна чуть не перешла на неграмотный вариант латиницы, которую приостановил Касым-Жомарт Токаев.

НАДО УЧИТЫВАТЬ ОПЫТ СОСЕДЕЙ

На первом заседании Национального совета общественного доверия 6 сентября 2019 года в своем выступлении Казыбек Иса, известный поэт, президент ТОО «Қазақ үні», член НСОД, отметил недостатки принятого варианта латиницы и обратился к президенту К. Токаеву с просьбой их устранения. Эта тема также была поднята в Открытом письме главе государства, подписанном известными общественными деятелями Казахстана и опубликованном в газете «Қазақ үні».

При переходе на латиницу наши лингвисты на должном уровне не изучили опыт соседнего Узбекистана и без научного обоснования ввели «каракалпакский» вариант латиницы с акутом. В итоге 21 октября 2019 года президент Касым-Жомарт Токаев поручил усовершенствовать алфавит! Казалось бы, появилась возможность для лингвистов, специалистов, общества латинизации в Казахстане и не повторять свои и чужие ошибки и поднять основную проблему казахского языка. Но нет этого – ждут указаний президента?!

И вот об учете опыта соседей перехода на латиницу президент Касым-Жомарт Токаев сказал в интервью российской газете «Комсомольская правда» (03.06.2020): «Модернизация казахского алфавита продиктована желанием

сильнее, чем казахского. По какой причине наши лингвисты не изучили ситуацию в соседней стране, а пошли по ее пути?!

Нам наиболее близок узбекский опыт латинизации, который и надо изучать. Хотя у соседей не так сильны позиции русского языка и республика не входила в ЕАЭС, ОДКБ, и то латинизация зашла в тупик: взрослые не читают на латинице, более 70% литературы издается на кириллице, а молодежь не читает на кириллице и растет количество русских классов!

ПРОБЛЕМА ТЕРМИНОВ И ЗАИМСТВОВАНИЙ – ЭТО ОСНОВНАЯ ПРОБЛЕМА ЯЗЫКА

Проблема терминов и заимствованных слов – это основная проблема казахского языка, которая не решается до сих пор. За годы независимости было введено лишь считанное количество новых слов.

ции читают на казахском и русском языках, но термины, основные определения – на русском.

В медицине неувелично, вроде хирург – оташы (костоправ), отметили латынь, занятия на казахском, в итоге – знания медиков низкого качества.

Лингвисты признают, что адаптация узкоспециальных терминов – это дело казахскоязычных специалистов определенных отраслей, а языковеды лишь уточняют, «узаконивают» вводимые термины.

В каждой отрасли должны быть компетентные казахскоязычные специалисты, которые должны разработать отраслевые термины не на общественных началах, а с оплатой труда. Лишь после этого термины изучаются лингвистами и выпускаются словари.

Раньше Терминологическая комиссия работала на общественных началах и собиралась раз в 2–3 месяца. А сейчас, оказывается, у

расширить коммуникационные возможности казахского языка. В то же время мы будем переходить на латиницу постепенно, без искусственного ускорения, с учетом опыта центрально-азиатских государств. Ведь речь идет не о простом переложении с кириллицы на латиницу, а о реформе орфографии казахского языка.

В самом деле, для сравнения и изучения опыта языковых реформ больше подходят центрально-азиатские государства, чем другие: есть близость языковая, культурная, историческая, этническая, географическая и др.

У нас же любят ссылаться на турецкий опыт. Но нельзя сравнивать латинизацию в Турции и Казахстане. В Турции был лишь разовый переход с точно определенными целями, задачами, научными подходами и т.д. Самое главное, турецкий – региональный язык, где не было второго мирового языка, и переход от арабицы (влияния арабского языка, отчасти религии, приобщение к западной цивилизации и т.д.) к латинице отвечал политическим, экономическим, культурным, языковым и др. реформам.

Другое дело – Узбекистан, где латиница «буксуе», это при том, что позиции узбекского языка

Достаточно просмотреть, к примеру, орфографический словарь под редакцией профессора Р.Сыздык на буквы «в», «ё», «ф», «ц», «ч», «ш», «э», «ю», «я» – все слова в русской орфографии! На буквы «г», «б», «д», «и», «к», «л», «п», «р», «х» – внушительное количество русских слов, порой около половины! Эти слова заметно «подтачивают» язык.

Или откройте казахско-русский словарь, изданный Комитетом по развитию языков Министерства культуры (2008): костюм – костюм, трюк – трюк, туфли – туфли, тушь – тушь, щётка – щётка, юбка – юбка и т.д. Непонятно, перевод с какого языка на какой – с русского на русский?!

К примеру, как читаются лекции в Академии гражданской авиации в казахских отделениях? Термины, основные определения в авиационной сфере на русском языке, поэтому лекции читаются в основном на русском, чтобы будущие пилоты правильно ориентировались при взлете, в воздухе и при посадке, а механики разбирались в запчастях самолетов.

Оказалось, до сих пор нет авиационной терминологии на казахском языке. И такая ситуация во многих технических вузах, где лек-

нас не работают группы специалистов по отраслевым терминам – нет организации их работы и финансирования. То есть нет работы по терминологии.

XXI веке без терминологии язык не развивается – это аксиома, которая действует во всех языках. У нас же без ее решения хотят менять графику.

Возможно, пришло время пересмотреть механизм финансирования в языковой сфере и ее структуру. И для решения основной проблемы казахского языка необходимо открытие Института терминов или Института социальной лингвистики, чтобы создать национальную терминологию, пересмотреть советские принципы заимствования в казахском языке и создать казахские варианты вместо заимствований из русского языка (русских слов) и т.д.

Как сказал президент Касым-Жомарт Токаев: «Нужно действовать умно, с полным пониманием исторической ответственности. Только цивилизованным путем мы сможем превратить казахский язык в язык науки».

Опасность поспешной латинизации – в нарушении последовательности языкового развития: сначала надо адаптировать так называемые заимствования из русского языка (на деле – русские слова) к лексической системе казахского языка, на основе которых надо уточнить фонетическую, фонемную основу языка и, соответственно, количество букв.

Особняком стоят многочисленные международные термины. Для работы с ними необходимо длительное время. Это касается и других «трудных» слов: для них можно подбирать адекватные переводы. Но для этого необходимо определиться с финансированием этой работы.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің кезекті отырысына білім беру мен ғылым және денсаулық сақтау мәселесін қоюы бекер емес. Өйткені бұл салаларда көп жылдан бері қордаланып қалған мәселелер шаш-етектен. Бүгінде біздің оқушылардың білім деңгейі жөнінен Қазақстан халықаралық бағалау жүйесінің қорытындысы бойынша артта қалып келеді. Мұның ең басты себебі, бұл салалардың жеткіліксіз қаржыландырылуы, сонымен бірге осы уақытқа дейін жүргізіліп келген реформалардың жүйесіздігі. Осыған байланысты Қ. Тоқаев 2025 жылға дейін білім беру саласына бөлінетін қаражат алты есе, ғылымға бағытталған қаржы жеті есеге өсетінін айтты.

Тақир БАЛЫҚБАЕВ,
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің ректоры, профессор

туды заңдастыру керектігін басып айтты. Міне, өзіңіз-ақ ойланып қараңызшы, көптен бері бүкіл елді толғандырып келген осыншама қордалы мәселелердің түйінін Мемлекет басшысының бір-ақ мезетте шешіп беруі Президенттің сергектігінің көрінісі емес пе?! Оның қырағы көзінен жоғары оқу орындарының жағдайы да тыс қалмағаны бізді қуанышқа бөледі. «Біз «Педагог мәртебесі туралы» заң аясында мұғалімдерді ынталандыру шараларын қарастырдық, – деді Қ. Тоқаев. – Бірақ іс жүзінде жоғары оқу орны оқытушысының жалақысы мұғалімнің жалақысынан аз боп қалды. Осыған орай Үкімет

мыз бар. Университеттердің материалдық-техникалық базалары талап деңгейінен көп төмен, оқытушылар мен студенттердің жағдайлары да ерекше көңіл бөлуді қажет етеді, жатақханаларда орын жетіспейді. Тағы бір айта кетерлік нәрсе, студенттерге бөлінетін мемлекеттік грант 2011 жылдан бері әлі бір тиынға өспеген. Грант әрбір шәкіртке 340-420 мың теңгеден ғана айналады. Бұл бүгінгідей инфляция жағдайында тым мардымсыз қаражат. Осы мәселені дөп басқан Президент бұдан былай грантты 3 есеге дейін көбейту, яғни 1 млн теңгеге дейін жеткізу туралы шешім қабылданғанын, осы арқылы оқытушылардың

жататындарды ескеру қажет. Мемлекеттік тілді оқыту тиімділігін арттыру кезек күттірмес ескерт болып табылатынын ескерткен Қ. Тоқаев бұдан кейін отандық ғылымды дамыту үшін ғылыми кадрлар даярлауды жақсартуға жол ашылатынын, бұл үшін жыл сайын қазақстандық 100 ғалымды әлемдегі жетекші зерттеу орталықтарында ғылыми тағылымдамалардан өткізуді докторанттарға бөлінетін гранттар құнын арттыру арқылы оларға төленетін степендияны 150 мың теңгеге дейін көтеруді ұсынды. Жас ғалымдарға бөлінетін гранттарды алдағы 3 жылда 3 миллиард теңгеге жеткізу көзделіп отыр. Осыған

БІЛІМ САПАСЫ – БАСТЫ НАЗАРДА

Сонымен бірге ол мектептеріміздің бүгінгі ахуалына айрықша тоқталды. Сыныптарда оқушылар шектен тыс көп орналастырған, мектептердің материалдық-техникалық базасы мен санитарлық жағдайы бүгінгі талаптарға сай келмейді. Қала мен ауыл мектептері арасындағы алшақтық өте үлкен. Аз қамтылған мектептерді білікті педагогтармен қамтамасыз етудің жайы да мәз емес. Өйткені, мұғалімдердің еңбекақысы мардымсыз. Білім беру мекемелерінде оқушылардың қауіпсіздігін сақтау мәселесі толық шешімін тапқан жоқ. Оқушылар арасындағы зорлық-зомбылықтың, өзіне-өзі қол жұмсаудың алдын алу мәселесі әлі күнге дейін шешімін таппай келе жатқанын айтқан Президент бұл проблемаларды шешу үшін арнайы бағдарламалар дайындау қажеттігін баса айтты. Өз құзыреттеріне қарай жергілікті әкімдерге тиісті тапсырмалар беретінін назарға салды.

Президент білім сапасына тікелей әсер ететін тағы бір фактор – педагогтың мәртебесі мен кәсібилігі туралы ойларымен бөлісті. Әлемді жайлаған коронавирус індетіне байланысты жарияланған Төтенше жағдай мен карантин кезінде телеарналарда берілген беріміз-сабақтар барды мұғалімдеріміздің кез келген сый-құрметке лайық екенін көрсетті. Сондықтан мұғалімдерді моральдық және материалдық жағынан қолдау қажет деген Мемлекет басшысы үздік мұғалімдерді «Халық алғысы» және басқа да арнаулы медальдармен марапаттауды және ұстаздар қауымының еңбекақысын төрт жылда 2 есеге көбейтуді ұсынды.

Педагогикалық білім беруді модернизациялау оқу бағдарламасын жүз пайыз жаңартуды, оның ішінде IT – құзырлық жөніндегі арнаулы модульды, сабақ берудің заманауи технологиялары мен әдістемелерін енгізуді талап етеді. Алдағы уақытта педагогикалық мамандықтар бойынша оқуға түсетін талапкерлерді мұғалімдік талантына қарай іріктеу жүйесін енгізуге. Осы мәселелерді ескере келе Президент Қ. Тоқаев педагогикалық мамандықтарда оқитын студенттердің шәкіртақыларын 26 мыңнан

42 мың теңгеге дейін ұлғайту қажеттігін айтып, қоғамда үлкен серпіліс туғызды. Сонымен бірге ол педагогтарды тек қана педагогикалық арнаулы жоғары оқу орындары ғана дайындау қажеттігіне, бұл салада ЖОО-лар арасында бәсекелестікті арттырудың маңыздылығына тоқталды.

Президент мектеп, балабақша, колледж директорларын тағайындауды жетілдіру, бұл жұмысқа талантты, білімді, адамгершілігі жоғары, өз елінің нағыз патриоты дейтін жастарды тарту, директорлардың аттестациясын жақсарту жолдарына тоқталды. Балаларды балабақшалармен қамту, жастарға техникалық және кәсіптік білім беруді дамыту мәселелері де назарға алынды. Қ. Тоқаев елімізде Төтенше жағдай енгізілген кезде пайдаланылған қашықтықтан оқыту жүйесін одан әрі жетілдіріп, кез келген сынаққа дайын тұру қажеттігін ескертті.

Мемлекет басшысы оқулықтарды цифрлы форматқа көшіруді тездетуді тапсырды. Қазіргі таңда жүрген оқулықтардың сапасы сын көтермейтіндіктен, алдағы уақытта сапасыз оқулық үшін автор мен баспаны жауапкершілікке тар-

ЖОО оқытушыларының еңбекақысын көбейту мәселесін қарастыру керек». Осылай деген Президент мұны мемлекеттік гранттардың құнын арттыру арқылы жүзеге асыруға болатынын да ескертіп өтті. Міне, ниет болса орындалмайтын нәрсе болмайтынын осыдан аңғарғанымыз.

Шын мәнінде, ЖОО-ларда қордаланып қалған проблемаларды күнделікті жұмыс барысында өз басымыздан өткізіп те жүрген жайы-

жалақысын кезең-кезеңімен арттырып, университеттердің материалдық-техникалық базасын нығайтуға қол жеткізілетінін айтты. Бұл ЖОО оқытушыларының сенімі мен үмітін ояты. Алдағы бес жылда студенттер үшін 90 мың орындық жатақханалар салынып отырды біздің Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде де жатақхана өзекті мәселеге айналып отырғаны белгілі.

Мемлекет басшысы 2025 жылға дейін қазақстандық 10 жоғары оқу орнын әлемнің ең үздік 500 университетінің қатарына енгізуді министрлікке тапсырды. Жоғары білім сапасының басты көрсеткіші – осы. Бұл межеге жету үшін ЖОО-ларда қосдипломды бағдарламаны дамыту, студенттер мен оқытушылардың сыртқы және ішкі ақылдылық ұтқырлығының әртүрлі формасын енгізу, Қазақстан жоғары оқу орындарында шетелдік атақты университеттердің кампустарын ашу қажеттігін айтты, Президент көп мәселенің шешімін тауып берді. Жоғары білімге қол жетімділікті арттыру үшін гранттарды бөлу кезінде табысы аз отбасылардан шыққандарды және басқа да әлеуметтік категорияларға

байланысты ғалымдардан талап етер жауапкершілік те ұлғая түспек. Президент білім мен ғылымға қатысты осы және бұдан басқа да өзекті мәселелер бойынша Үкімет пен Білім және ғылым министрлігіне тиісті тапсырмалар берді.

Қысқасы, Мемлекет басшысы Қ. Тоқаев Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің кезекті мәжілісіне білім мен ғылым және денсаулық сақтау мәселесін арнайы қойып, бұл жөнінде өз бағдарламасын ұсынуы ел өміріне үлкен серпіліс туғызып, халықтың билікке деген сенімін арттыра түскені анық. Елдің экономикасы мен әлеуметтік жағдайы білім мен ғылымға тікелей байланысты екенін ескерсек, аталған салалардың шапшаң және әлемдік деңгейде дамуы Қазақстанның ертен-ак гүлденген мемлекетке айналарына сенімдімізді арттырады. Президенттің бұл жолдауы емес, нақтылы да нәтижелі сөз. Оның бағдарламалық сөздерінде еліміздің келешек көкжиегі айқын көрініс тапқан.

Абай атындағы ҚазҰПУ оқытушылары мен барлық қызметкерлері Мемлекет басшысының сенім кеңесінде сөйлеген сөздерін қанағаттанғандық сезімімен қарсы алып, өз міндеттерін зор жауапкершілікпен атқаруға құлшынулы.

Ругайя ВЕРДИЕВА,
Жамбыл облыстық
«Мехрибан» әзірбайжан
этномадени бірлестігінің
мүшесі, «Жаңғыру жолы»
жастар қозғалысының
белсендісі:

КӨШЕ АТАУЛАРЫ ТЕК ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕ ЖАЗЫЛУЫ КЕРЕК

— Мемлекеттік тіл — ел тұтастығының да ең басты кепілі. Ол еліміздің ортақ іске жұмылдыратын, елге деген перзенттік ықыласты қалыптастыратын бірден-бір құрал. Бір тілде сөйлемеген халық біріге алмайды, өздерін бір шаңырақтың мүшесімін деп сезіне де алмайды. Себебі, бір-бірінің тілін түсінбеген халықтың бір-бірінің ой-ниеттерін, мақсат- мүдделерін түсінуі екі талай. Сондықтан ұлтты ұлт ретінде ұйытатын — тіл, түрлі халықтарды өзара топтастыратын — тіл десек, ендеше Қазақстанда тұратын ұлт өкілдерінің бір-бірімен қарым-қатынас жасайтын тіл — ол сөзсіз мемлекеттік тіл болуы тиіс.

Менің ойымша, қоғамдық орындарда қазақ тілін көбірек қолдану керек, мысалы көлікте аялдамаларды тек қазақ тілінде хабарласа, көшелер екі тілде емес, қазақ тілінде жазылса адамның көзі, құлағы орысшаға алаңдамай қазақ тілін қабылдайтын еді. Мен өз қазықымды, туып-өскен Жамбыл өңірін мақтан тұтамын. Мемлекеттік тілге деген құрметім өзімнің ықыласым, таза ниетім арқылы оянды. Бұл отбасымыз үшін де аса маңызды. Себебі, Отан отбасынан құралады. Ал, әр отбасында елге, жерге деген сүйіспеншілік пен құрмет міндетті түрде болуы тиіс. Сонда ғана отбасылардың ынтымақ-бірлігі артып, бақытты, берекелі шаңыраққа айналады деп ойлаймын.

Біз қаншама жылдан бері қазақ жерін мекен етіп келеміз. Қазақ тілі біздің ана тіліміз болмаса да ана тіліндей қабылдап кеттік. Атам үйде бәріміздің дерлік отбасымызда қазақша білуімізді еркін сөйлеуімізді шегелеп, еркін тапсырған болатын. Ұлты әзірбайжан болса да, атам өзі де әлі мемлекеттік тілді оқу, жазу, зерделеу үстінде. Бұл жоғарыда айтып өткен Отанға деген сүйіспеншіліктен деп ойлаймын, — деді ол.

ҰЛТАРАЛЫҚ ТІЛІ

Жамалайл ЭЛИМХАНОВ,
Ақтау қаласындағы
«Емир-Ойл» ЖШС директоры,
чешен этносының өкілі:

ӨЗГЕ ЭТНОС ӨКІЛДЕРІМЕН ДЕ ҚАЗАҚША СӨЙЛЕСЕЙІК!

— Баршаныз ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Ана тілі» газетінде жарияланған мазмұнды сұхбатын оқып үлгердіңіздер деп ойлаймын. Өз сұхбатында Президент елімізде қазақ тілі мәселесін қалай шешкен жөн екені туралы ойларымен бөліскен. Әрине, біз Президенттің идеяларымен

толықтай келісеміз және оларды жүзеге асыруға атсалысуымыз керек.

Осы орайда туған елімізде қазақ тілінің құлаш жаюына көміктеседі-ау деген ой-пікірмен бөлісе кетсем деймін.

Әрине, шынтуайтында, Қазақ елінің әр азаматы мемлекеттік тілді, ең алдымен, өз Отанына деген шыннайы сезім мен сыйластық үшін үйренуі керек. Десе де, егер бір ғана патриоттық сезім жеткіліксіз болса, біз мұндай адамдардың қазақ тілін үйренуіне талпыныстар тудырып отыруымыз керек.

Қазақстанның ірі қалаларында мен осындай мәселемен бетпе-бет келдім. Барлығымыз қазақ халқының қонақжай екендігін жақсы білеміз. Мәселен, Нұр-Сұлтан қаласында таксиге отырып, жүргізушімен диалогты қазақ тілінде бастасам, ол кісі менің өзге этнос өкілі екендігімді көріп, толеранттылығына (сыйластығына) байланысты әңгімені орыс тілінде жалғап кетеді. Мұндай әрекет адамның қазақ тілін үйренуге деген талпынысын төмендетеді деп ойлай-

мын. Қазақша үйренем деп жүрген адам «онда орыс тілін білгенім жеткілікті ғой» деп ойлап қалуы әбден мүмкін. Адамның ынтымақсыз төмендеп, жалғасын кетеді.

Осы ретте Маңғыстау облысының тәжірибесін пайдалануды ұсынамын. Маңғыстауда орыс тілін жетік меңгерген қазақ, басқа этнос өкілін көрген бетте әңгімені алдымен қазақ тілінде бастайды. Өзге ұлт өкілі орысша жауап бергеннің өзінде де, қазақ тілін түсінеді деген сөз. Сол себепті менің жерлестерім әңгімені әрі қарай қазақша жалғастырады. Осылайша, ол өзге этнос өкілін қазақ тілін үйренуге шабыттандырады.

Біз, қазақ халқы және өзге этнос өкілдері мемлекеттік тілді үйренгісі келетін жандарға осылай көмектесуіміз керек. Олармен қазақша сөйлесейік! Бұл оларды тіл үйренуге жетелейтін зор ынта тудырады деп сенемін. Егер бәріміз де тек қазақша сөйлейтін тек қазақша сөйлейтін келмейтін адамдар да, өздерін ынғайсыз сезініп, тілге деген қызығушылықтары, құрметі оянып, үйренгісі келетін болады.

Зульфия ТАИПОВА,
Каспий университетінің лекторы,
үйғыр этносының өкілі:

ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕР ҰЛТТЫҚ ИДЕЯҒА ҚЫЗМЕТ ЕТУІ ҚАЖЕТ

— Президентіміз Қ.К.Тоқаев «Ана тілі» газетіне берген сұхбатында «Телевизиялық және радио хабарларының сапасын арттыру қажет. Бұл ақпарат өнімдері қоғамдық ойдың қайтық идеяға айналуға тиіс, ұлттық идеяға қызмет ететін топтырағымыздан тамыр алған төл бағдарламаларды молайту қажет» деп айтқан болатын. Менің ойымша ақпарат өнімдеріне әлеуметтік желілерді де қосуға болады.

Қаласаңыз да, қаламасаңыз да, қоғам әлеуметтік желілерге байланды десек артық емес. Дүние күйіп бара жатса да желілерге көз қырын салып, виртуалды өмірден алшақтамайтындар саны күн өткен сайын артып келеді. Енді бізге осы құбылысты мәдениетке, сапалық ұлт пен мемлекетке, мемлекеттік тілге пайдалы жағынан қолдану керек. Әркім өз оқырмандары алдындағы жауапкершілікті барынша сезініп, әлеуметтік желілерді мемлекеттік тілді насихаттайтын ортаға айналдыру орынды болмақ. Осы ретте әлеуметтік желідегі «Ұлы Даланың ұлтаралық тілі» парақшаларының жұмыс істей бастауын қуана құп көреміз.

175 ЖЫЛ

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев өзінің «Ұлы Даланың жеті қыры» аталатын мақаласында дархан Қазақ елі туғызған Абай сынды тұлғалардың әдебиеттегі, музыка мен театр саласындағы және бейнелеу өнеріндегі галереясын жасауды қолға алу қажеттігіне тоқталғаны мәлім.

Аудармадағы

Дандай ЫСҚАҚҰЛЫ,
С. Демирел атындағы университет ректорының кеңесшісі,
филология ғылымдарының докторы, профессор.

Сондай-ақ Қазақстан Республикасының Президенті Қ-Ж.Тоқаев «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» атты мақаласында: «Биыл Абай Құнанбайұлының туғанына 175 жыл толады. Халқымыздың ұлы перзентінің мерейтойын лайықты атап өту үшін арнайы құрылған комиссия дайындық жұмыстарын бастап кетті. Бірақ мұның бәрі той тойлау үшін емес, ой-өрісімізді кеңейтіп, рухани тұрғыдан дамуымыз үшін өткізілмек» деп жазды. Осыған орай танымал әдебиетші ғалымдар, ақын-жазушылар, өнер қайраткерлері аталған міндетке қызу ат салысуда. Бүгін оқырман назарына сондай еңбектердің бірі ұсынылып отыр.

Қазақ әдеби аудармасының бастау көзін Ыбырай Алтынсарин ашты. Оның 1879 жылы шыққан «Қырғыз хрестоматиясында» орыс әдебиетінен аударылған бірнеше шығармаларға, атап айтқанда, Л. Н. Толстойдың, И. А. Крыловтың, К. Д. Ушинскидің, И. М. Паульсонның ағартушылық бағыттағы туындыларына орын берілді. Педагог Ыбырай Орыс жазушыларының шығармаларының ішінен тек тәрбиелік маңызы барларын ғана аударған. Неге олай істеді? Сол кездегі қазақ қоғамының алға дамып,

өсіп-өркендеуі үшін білім-ғылымның аса қажет екендігін түсінген қазақ зиялылары ағартушылық жолға бастады. Халқының мүшкіл халін бар жан-тәнімен сезінген Ыбырай елдің көзін ашу мақсатымен алғаш рет қазақ даласында мектеп ашып, білімнің дәнін шашты «адамдықтың диқаншысы» болды. Алғашқы қазақ тіліндегі оқулыққа орыс жазушыларының білім алуға адамгершілікке үндейтін, яғни «педагогтық», тәрбиелік сыпаттағы шығармаларының іріктеліп алынуының өзі де осы себептерден туған заңдылық еді.

Ы. Алтынсариннің орыс әдебиетінен жасаған аудармаларының көпшілігі тым еркін. Кей аудармаларының еркіндігі соншалық — оның қай бір шығармаларының қайсысы төл туынды, қайсысы тәржіма екендігін айырудың өзі қиынға түседі. Демек, Ы. Алтынсарин орыс әдебиетінен шығармалар аударды десек, онда оның барынша еркін жасалғандығын баса айтамыз. Ал шындығына келгенде, Ыбырай аудармаларының тақырыбын орыс жазушыларынан алды демесек, іс жүзінде түпнұсқаға сәйкес келмейтін, тәржімаға қойылатын талаптарға жауап бередімейтін, мүлдем жападан ауа жазылған көркем шығарманы көреміз.

Академик Қ. Жұмалиев «Ол әңгімелерді аударғанда Алтынсарин барлық жерде түпнұсқасын бұлжытпай, сол күйі аударуды принцип етіп қоймаған. Кейде тақырыбын, кейде сюжетін кейде баяндау әдісін өзгертіп, қайткен күнде де қазақ өміріне жақындатып, қазақ балаларына түсінікті баяндауды негізгі нысанасы еткен» [13, 53] — деп көрсетеді. Ыбырай аудармаларының осындай басты ерекшелігін қазақ аудармасының тарихын зерттеуші С. Талжанов та атап өткен болатын: «Ол кезінде қазақ азаматы Алтынсарин орысынан аударғанда, қазақ оқырмандарына бейімдеді, жеке сөзін қуаламай, ойын беруге тырысты, өз халқының ұғымына сай етіп аударды.» [14, 194]. Бұл жайында Ә. Сатыбалдиев «Ол түпнұсқаның шеңберінде қысылып қалмайды, оның идеясын, сюжетін алады да, өз оқушыларының жағдайына қарай, тартымды да көркем әңгіме құрады. Мұның бәрін де, ең алдымен, оның ағартушылық мүддесі бой көрсетіп отырады. Және ол өзінің шәкірттері мен

оқушыларының жағдайын ешуақытта естен шығармайды, жазғандарының қалай да соларға түсінікті болу жағын көздейді. [15, 17] — деп жазады.

Осы жерде тағы бір ескеретін жәйт: Ы. Алтынсаринның заманында балалар әдебиеті болмады. Рас, ауыз әдебиетінің балаларға арналған жаңылтпаш, мақал-мәтел, жұмбақ, өтірік өлең, ертегі сияқты түрлері ғасырлар бойы қазақ балаларының сана-сезімінің қалыптасып, тәрбиелік болып өсуіне қызмет етіп келді. Енді жазба әдебиетінің дамуына, білім беретін мектептердің ашыла бастауына байланысты жаңа үлгідегі жазба түрдегі балалар әдебиетін жасау міндеті алға қойылды. Осы мәселені шешуге алғаш кіріскен Ы. Алтынсарин осы салада біршама жетістіктері бар орыс әдебиетіне көз салды. Ыбырай орыс әдебиетінен алғанда да балаларға арналған оқу құралдарынан, жинақтардан керектіні тапты. Атап айтқанда, Ы. Алтынсарин К. Д. Ушинскидің «Детски мир и хрестоматия», «Родной язык», Л. Толстойдың «Первая русская книга для чтения», «Вторая книга для чтения», «Четвертая книга для чтения», «Новая азбука», И. И. Паульсонның «Книга для чтения и практических упражнений в русском языке» оқу кітаптарына педагог ретінде көбірек назар салған. Ә. Дербісалиннің анықтауынша, Ыбырай аудармаларының жалпы саны — 35. Олардың ішінде И. И. Паульсоннан — 20, Толстойдан — 6, К. Д. Ушинскиден — 3, қалғандары И. Крыловтан, Шмиттен, В. Дальдан 3-4 шығармалардан аударған.

Біз жоғарыда айтып кеткеніміздей, Ы. Алтынсариннің қай шығарма өзінікі, қайсысы аударма екенін ажыратудың өзі қиынға соғады. Академик Қ. Жұмалиев Ыбырайдың «Бай баласы мен жарлы баласы» (Асан мен Үсен) мен Салтыков-Щедриннің «Бір шаруа екі генералды қалай асырады?» арасындағы идеялық, сюжеттік құрылысы жағынан ұқсастықтарға назар аударады. (Қ. Жұмалиев. Қазақ әдебиеті тарихының мәселелері және Абай поэзиясының тілі. 2 том, А., 1960, 55-бет). «Бай баласы мен жарлы баласы» аударма ма, жоқ әлде Ыбырайдың өз шығармасы ма? Ойланарлық-ақ мәселе. Төл туынды дейін десек, Салтыков-Щедриннің әңгімесіне негізінен тақырыбы, оқиғасы,

идеясы жағынан ұқсап тұр. Ал аударма дейін десек, оған қойылатын талаптарға мүлдем келмейді: шығарманың тілдік, стильдік жағынан түпнұсқаға сәйкес келу керектігін айтпағанның өзінде кісі аттарынан бастап, оқиға желісіне дейін өзгеше. Қазақ әңгімесін зерттеушілер бұл әңгімені Ы. Алтынсариннің төл туындысы деп қарастырып жүр. Олай болса «Абайдың Евгени Онегині» неге аударма делінеді? Қазақ тіліндегі Абайдың «Евгени Онегині» орыс тіліндегі түпнұсқадан оқиға желісі, сюжеті, композициялық құрылымы жағынан мүлдем басқаша. Демек, бұл жерде де ойланарлық мәселе бар екен.

Ы. Алтынсарин көркем шығарманы дәл аударуды мақсат етпейді. Ыбырай орыс тіліндегі туындыға ол қазақ оқырманына, онда да жастарға, дүнитанымдық жағынан тәрбиелік, дүнитанымдық жағынан тәрбиелік, дүнитанымдық жағынан қажет пе, түсінікті ме деген сауалдар тұрғысынан келіп, оның ағартушылық, педагогтық жақтарына үлкен мән беріп отырған. Ол түпнұсқаның шеңберінде қысылып қалып қоймай, қажетті жерінде одан шығып, еркін кетеді. Шығарманың оқушыға тәрбиелік, дүнитанымдық жағынан пайдалы болу керектігін басты мақсат етіп алға қойған Ыбырай кей жағдайда түпнұсқаның жалпы нобайын сақтап отырса, көп реттерде оның тек идеясын ғана алып, сюжетін де, оқиғасын да кісі аттарын да өзгертіп жібереді; кей жерлерде түпнұсқаның бір ғана оқиғасын, немесе деталін ғана алып, содан бас-аяғы бөтен туынды жазып шығады. Ыбырайдың мұндай шығармаларын аударма деуден гөрі белгілі бір жазушының сарынымен жазылған өз туындысы деп қарастырған жөн.

Қаламгердің орыс әдебиетінен алғандарынаң дені прозалық шығармалар. Әрі прозашы, әрі ақын Ы. Алтынсарин орыс поэзиясынан И. А. Крыловтың бірнеше мысалын аударған. Олардың кейбіреулерінің кімдікі екендігі даулы. «Егіннің бастары»... Даусызы — «Қарға мен түлкі» Ы. Алтынсаринның шығармашылығын зертеушілердің барлығы дерлік бұл мысалдың Ыбырайдікі екендігіне күмән келтірмейді. «Қарға мен түлкі» қазақ әдебиетіндегі әдеби аударманың алғашқы адымы болуымен бірге

(Басы 10-11-беттерде)

Әр сөздің, сөйлемнің мағынасын сол күйінде аудару мақсат етілмей, негізгі ой мен мазмұн ғана сақталған.

Сонымен Абайдың «Боктықта талтандап» жүрген қарғасы «бір жатқан ірімшік» тауып алып, «асықпай жемек болып», «бір ағашқа қонып», жан-жағына масаттана қарайды. Сөйтіп отырғанда, «жем іздеген бір түлкінің» көзіне «ірімшікті тістеген қарға» түседі. Ал Крыловтың түлкісі «талтандап» жүрмейді; жақын маңда жүгіріп бара жатқанда аузында ірімшігі бар шырша басында маңғазданып отырған қарғаны көріп қалады. Бұл жерде Крылов болған оқиғаны қысқа да нұсқа баяндап жеткізуге күш салса, Абай қазақ оқырманының ұғымына түсініктірек болуын көздеп, талтандаған, мазатсызданған қарғаның, қай

АУДАРМАДАҒЫ АБАЙ БИГІ

175 ЖЫЛ

жерден олжа кездесіп қалар екен деп жүгірген, «жем іздеген» түлкінің бейнесін жасайды. Кең далада, табиғаттың аясында өмір сүрген әрбір қазақ мұңа мен түлкінің адамға ұқсас кейбір мінез-құлықтары етене таныс. Сондықтан да Абай қарға мен түлкіні халықтың санасында қалыптасқан іс-әрекеті үстінде көрсете білген.

Крыловтың мысалының соңындағы:

«Ворона каркнула во все воронье голо:»

Сыр выпал – с ним была плутовка такова – деген жолдарын Абай «Қарға мен түлкінің» бірінші нұсқасында:

«Өзіне біткен өнешін Аямастан қарқ етті.

Ірімшік жерге салп етті.

Іс бітті, қу кетті» – деп, екі жол өлеңді төрт жолдан тұратын бір шумақпен аударса, осы мысалдың «Боктықта талтандап» деп басталатын екінші нұсқасында:

«Мақтауға өсіріп, Барынша көсіліп, Бірғалып қарқ етті, Ірімшік жерге салп етті.

Тап етті, шап еті,

Ап кетті қу түлкі.

Антұрған, сол тұрған, Жерінде бол құлді» –

деген сегіз жолдан тұратын екі шумақпен берілген. Екінші нұсқада ақын Абайдың түпнұсқа ауқымында қалып қоймай, одан шығып көсіліңкірегені көрінеді.

Орысшасындағы «сыр выпал» тіркесін Абай аударманың екі нұсқасында да «ірімшік жерге салп етті» деп берген. Ал мысалдың соңынағы «с ним была плутовка такова» тіркесі бірінші түрінде «іс бітті, қу кетті» делініп, қысқа қайрылса, ал екінші нұсқасында «тап етті, шап етті, Ап кетті қу түлкі» деген екі жолдан кейін тағы да екі жол «Антұрған, сол тұрған, Жерінде бол құлді» - деген жолдар қосылған. Екінші нұсқаның соңындағы екі шумақ қарға мен түлкінің бейнесін барынша ашып тұр.

Абай да Крыловтың кезкелген мысалын аударма бермеген. Өзіне қажеттісін ғана тандап, талғап аударған. Кезінде В.Г.Белинский Крыловтың мысалдарын үш топқа – еліктеу сарынындағы, моральдік бағыттағы, көркемдігі жоғары сатиралық мысалдарға жіктеген екен. Абай орыс мысалшысының шығармаларының ішінен біріншісіне тиіспей, соңғы екі түрінен көбірек аударған. Онда да қазақ тұрмысына, сана-сезіміне мазмұны жағынан үндес келетіндерін ғана іріктеген. Ағартушылық бағыттағы Абай да Батырай сияқты тәрбиелік мақсатты көздейтін моральдік бағыттағы мысалдарға көбірек көңіл бөлген.

М.Әуезов «Мен өзімнің бала күнімнен білетін ескі қолжазбаларымды еске алғанымда, Абайдың Крыловтан жасаған аудармаларын төрт-бестен артық деп айта алмаймын. Олары:

1. «Есек пен бұлбұл»
2. «Бүркіт пен қарға»
3. «Шегіртке мен құмырсқа»
4. «Түлкі мен қарға»
5. «Піл мен қанден» –

[12,20] – деп, бес мысалдың атын атайды. С.Талжанов «... ұлы ақынымыз Абай: «Емен мен шілік», «Қазаға ұшыраған крестьян», «Жарлы бай», «Шегіртке

мен құмырсқа», «Ала қойлар», «Түлкі мен қарға», «Бақа мен өгіз», «Піл мен қанден», атты мысалдарын өз мүлкіміз етіп тастап кетті.» [14,199] – деп жазады. Соңғы уақыттары зерттеушілер Абайдың И.А.Крыловтан он екі аударма жасағанын айтып жүр. Сонымен олар: «Емен мен шілік», «Қазаға ұрынған қара шекпен», «Жарлы бай», «Есек пен бұлбұл», «Қарға мен бүркіт», «Шегіртке мен құмырсқа», «Әншілер», «Ала қойлар», «Қарға мен түлкі», (Жұрт біледі күледі...) «Қарға мен түлкі» (Боктықта талтандап...), «Бақа мен өгіз», «Піл мен қанден», «Есек».

«Шегіртке мен құмырсқа» – И.А.Крыловтың «Стрекоза и муравей» мысалының дәл аудармасы. Түпнұсқасы 30, қазақшасы 36 жол. Абай мәтіндегі «стрекозаны» инелік деп емес, шегіртке (кузнецик) деп өзгерткен. Өйткені сирек кездесетін инелікке қарағанда, жаздың күні далада қаптап жүретін шегірткенің тіршілігі қырда өскен қазақтың баласына етене таныс. Оның үстіне мысалда айтылатын ой мен мазмұн инеліктен гөрі шегірткенің өмір сүру табиғатына дәлірек келеді. Осы тұрғыдан келгенде, Абайдың сирек кездесетін инелікті шегіртке деп алуы ұтымды шыққан.

Сонымен, Абай орыс мысалшысы И.А.Крыловтың мысалдарын қазақшалағанда, мағыналық, құрылымдық және идеялық тұрғыдан ауытқымай дәл беріп, кейде еркінрек келіп, аударма жасаудың небір классикалық үлгілерін жасады. Аударма өнерінде ақынның екі түрлі принципі ұстанғандығы көрінеді. Оның біріншісі – эстетикалық, көркемдік принцип. Яғни мысалда суреттелген оқиға, мазмұн, айтар ой қазақ оқырманына сол күйінде түсінікті болған жағдайда барған. Оның «Емен мен шілік», «Піл мен қанден»,

«Қарға мен түлкі», («Жұрт біледі, күледі»), «Шегіртке мен құмырсқа», «Есек пен бұлбұл», т.б сияқты мысалдары азынаулақ өзгертулеріне қарамастан, осы көркемдік принципті, яғни түпнұсқаның көркемдік қалпын сақтай отырып, аударылған. Сол сияқты «Теректің сыйы», «Қарасам, қайғырар жұрт», «Тұтқындағы батыр», «Жолға шықтым бір жым-жырт түнде жалғыз», «Жалау», «Жартас», «Дұға», «Альбомға», «Менің сырым, жігіттер, емес онай», «Бородино», «Қанжар», «Қаранғы түнде тау қалғып түпнұсқаның күйінде толық сақтап, дәлме-дәл шебер аударылған классикалық туындыларға жатады. Соңғы өлеңді Абай Лермонтовтан, Лермонтов Гетеден аударған. Қазақ, неміс, орыс тілдерін жетік білетін танымал ғалым Г.Бельгер үш ақынның да (Гете-Лермонтов-Абай) мәтіндерін салыстыра отырып өзіне дегенге тамаша талдау жасаған. Өлеңнің үш тілдегі нұсқаларын салыстырған ғалым айтар ойы, көркемдігі жағынан Абайдікі екеуінен де артық болмаса, кем емес, тіпті кей тұстарда жоғарылау тұр деген пікір білдіреді. [20,93]. Ал кей тұстарда қазақ ақыны автормен өнер жарыстырғандай болады. Бұл ретте түпнұсқаға қарағанда, қазақша аудармасының сәттірек шыққан тұстар да баршылық. Оған дәлел ретінде Г.Бельгер мен Т.Шапап жасаған талдаулардан көптеп мысалдар келтіруге болады...

Аударма ісінде Абай ұсынған екінші принцип – өнердің адамның күнделікті тіршілігіне қажеттілігінен туындайды. Ағартушылық бағыттағы Абай, Крылов мысалдарының ішінен қазаққа пайдалысын, даланың тұрмыс салтына орайласатынын оқырманына ұғынықтысын таңдайды. Осы тұрғыдан қазақ пен

орыстың өмір сүруі, сана-сезімі, ұлттық ерекшеліктері сияқты көптеген әлеуметтік факторларды ескере отырып, кей тұстарда түпнұсқаны өзгерте жырлауға саналы түрде барады. Мұндағы басты мақсат аударманың қазақ оқырманына түсінікті болып, оған өнердің құдіретімен әсер ету, яғни әдебиетті тәрбие құралы ретінде пайдалану болған. «Есек», «Қазаға ұрынған қара шекпен», «Қарға мен түлкі» («Боктықта талтандап»), т.б. сияқты мысалдар түпнұсқадан біршама алысқа кеткен. Бұларды аударма деуден гөрі бір тақырыпта екі ақынның жарыса жырлап, нәзирашылдық үлгімен жазылған ақынның төл туындысы дерлік. Сол сияқты Абайдың «Евгений Онегинін» зертеушілер осы күнге дейін А.С.Пушкиннен аударылған деп жүр. Шындығына келсек, мұнда түпнұсқадан тек романның «Евгений Онегин» деген деген тақырыбы мен аты ғана. Романның сюжеті, композициясы, мазмұны қазақшасында мүлдем өзгеше. Абай романның негізгі идеясын, рухын алған да соны қазақ оқырманына түсінікті етіп, өзінше жырлап берген. Абайдың «Евгений Онегинін» орыс жазушысынан аударма дегеннен гөрі, бір тақырыпқа жазылған сарындас туынды деп бағалау шындыққа жақындау.

Сонымен бірге Абай барлық уақытта да дәл аударып отырғанның өзінде де өз оқырманын ескере отырып, міндетті түрде азын-аулақ өзгерістерге, толықтыруларға барып отырады; еркін кеткеннің өзінде де түпнұсқаны темірқазық етіп, соның сарынымен жүреді; бірақ көркемдік кестелері өзгеше өрнектеледі. Бұл тұрғында академик З.Ахметов «Абай Крылов мысалдарын дәл аударып, оның құрылыс-қалпын сақтауды мақсат етпеген, сюжетін еркін баяндап, көшіре аударма емес, қазақ тілінде төлтура болып шығатын сарында аударма беруді мақсат еткен» [21] – деген пікір білдіреді. Кей тұстарда Абайдың еркін кететіні соншалық – кей өлеңнің төл туынды немесе аударма екенін дөп басудың өзі қиынға соғады.

Әлемдік әдебиетте мысал жанры Эзоптан бастау алады. И.А.Крылов өз мысалдарының сюжетін көбіне Лафонтеннен өзіне дейігі мысалшылардан алып отырған. Бір-бірінен сюжет, ой алмасып отыру, оны әр ұлттың ерекшеліктеріне орай қайта жырлау мысал жанрының тарихында заңдылыққа айналған. Әдебиет – сөз өнері. Ал өнер ұлттық сипатта болады. Ақын басқа әдебиеттен оқиға, ой ауысқанымен де басқа тілге апарып қондыра салуға келмейтін шығарманың көркемдік бояуы бар. Өйткені әдебиеттің көркемдік болмысы белгілі бір ұлттық топырақта ғана өмір сүреді. Әдеби шығарманы сол күйінде сөзбе-сөз, дәлме-дәл екінші тілге аударғанда ол көркемдік бояуын жоғалтып, жай ғана сөз тіркесіне айналады. Аудармашы екінші бір тілден аударма жасағанда, оның оқиғаны жеткізіп, идеясын пайдаланғанымен де оның көркемдік болмысын түбірінен қайта жасауына тура келеді. Сол себепті де әдеби аударманы сөз өнерінің ерекше бір саласына жатқызып, оны да ұлттық әдебиеттің ауқымында қарау керек. Осы тұрғыдан келгенде, Абай қазақ әдебиетіндегі мысал жанрын аударма арқылы биікке көтерді деп білеміз.

Талай көне тарихи құндылықтарды қойнауына сыйдырып жатқан Отырар жері бұл күндері бүкіл әлем ғалымдарының, ЮНЕСКО-ның назарын өзіне аударған киелі өңір. Отырар – адамзаттың екінші ұстазы атанған, әлем мойындаған Әл-Фарабидің отаны. Белгілі ғалым Әбсаттар қажы Дербісәлінің ғылыми зерттеулеріне сүйенсек, ерте заманның өзінде-ақ қасиетті Отырардан Әл-Фараби бабамызбен қатар отыздан астам ғалым шыққан екен. Сол ғалымдар арасында 870-950 жылдары өмір сүрген Әл-Фараби бабамыз бірінші болып тұр дей келе, «Отырар қаласы ертеде Фараби деп аталып, шаһардан шыққан ғалымдар өздеріне Фараби есімін қосқан», – дейді еліміздің 2000-2013 жылдардағы бас муфтиі лауазымын атқарған ғалым.

Кейінгі ғасырлар жайлы сыр шертсек, Отырар жерінен жүзден аса ғалым, ақын-жазушылар, қоғам қайраткерлері мен өнер адамдары шықты. Бұл жерде күллі күншығыс мұсылмандарының рухани пірі, діни қайраткер Қожа Ахмет Яссауидің ұстазы, бабтардың бабы Арыстанбаб жерленген. Отырар жері өзінің даңқты перзенттерімен, шежірелі тарихымен құнды.

Ұлы ғұлама Әл-Фарабидің 1150 жылдық мерейтойы тұсында осы Отырардан шыққан ғалымдарды сөз еткенде, солардың бірі де, бірегейі Әбдірахман Молданазарұлы Омбаев ағамыздың ғылымдағы дара жолына тоқтала кетуді жөн көрдім. Әбдірахман Молданазарұлы осы топырақта туып, өрнегі, өзі тандаған ғылымның биігі, өзі таңдаған еңбегімен, білім-білігімен, парасаттылығымен көпке үлгі болған көзі тірі ғалымдардың көшін бастап тұрған тұлға. Олай дейтінім, Отырар перзенттерінің арасында осы Әбдірахман Молданазарұлы Омбаев қана Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының корреспондент-мүшесі. Сонау VIII-X ғасырлардың өзінде-ақ отыздан аса ғұлама Фарабилер шыққан Отырар топырағының бүгінде көзі тірі бірде-бір академияның Ұлттық ғылым академиясының құрамына ақап екенін бітіргеннен соң, еңбек жолын Шымкент қаласында орналасқан Қазақ каракөл шаруашылығы ғылыми-зерттеу институтының аға лаборанты қызметінен бастады. Содан кейін ғылыми қызметтің барлық сатыларынан өтіп, 25 жыл республикадағы мал шаруашылығы ғылыми-зерттеу институттарының бас директоры қызметін атқарды. Бұл жылдар еліміздің ғылымы үшін өте қиын да күрделі кезең болды. Жалпы, оның аграрлық ғылымдағы ең ірі жетістігі – ол Қазақ каракөл шаруашылығы ғылыми-зерттеу институтын сақтай отырып, оның негізінде Оңтүстік-Батыс ауыл шаруашылығы ғылыми-зерттеу институтын, Ақтөбе облысының Шалқар қаласындағы Вавилов атындағы Арал өңірі өсімдіктің гендік қоры тәжірибе станциясын, Шымкент қаласындағы Қазақ каракөл шаруашылығы ғылыми-зерттеу институтын, Отырардағы Қазақстан ауыл шаруашылығы ғылыми-зерттеу институтын, Қазақ мақта шаруашылығы ғылыми-зерттеу институтын жүйелі түрде басқаруы оның ірі қабілетті

ОТЫРАРДЫҢ ТӨЛ

сіңірген өнертапқышы (2014 ж.), Созак (1997 ж.), Отырар (2007 ж.) аудандарының құрметті азаматы. Ұлыбританияның Кембридж қаласында орналасқан Халықаралық библиографиялық орталық оны Алтын белгімен марапаттап, 2008 жылғы әлемге танымал ғалымдар тізіміне енгізді. Зоотехника ғылымы мен білімінің өркендеуіне қосқан үлесі үшін К.А.Тимирязев атындағы Ресей мемлекеттік ауылшаруашылығы университеті – Мәскеу ауылшаруашылығы академиясының ғылыми кеңесінің шешімімен Эфим Федорович Лискун атындағы медальмен марапатталған (2014 ж.).

Әбдірахман Молданазарұлы 1971 жылы Алматы зоотехникалық-малдәрігерлік институтын ойдағыдай бітіргеннен соң, еңбек жолын Шымкент қаласында орналасқан Қазақ каракөл шаруашылығы ғылыми-зерттеу институтының аға лаборанты қызметінен бастады. Содан кейін ғылыми қызметтің барлық сатыларынан өтіп, 25 жыл республикадағы мал шаруашылығы ғылыми-зерттеу институттарының бас директоры қызметін атқарды. Бұл жылдар еліміздің ғылымы үшін өте қиын да күрделі кезең болды. Жалпы, оның аграрлық ғылымдағы ең ірі жетістігі – ол Қазақ каракөл шаруашылығы ғылыми-зерттеу институтын сақтай отырып, оның негізінде Оңтүстік-Батыс ауыл шаруашылығы ғылыми-зерттеу институтын, Ақтөбе облысының Шалқар қаласындағы Вавилов атындағы Арал өңірі өсімдіктің гендік қоры тәжірибе станциясын, Шымкент қаласындағы Қазақ каракөл шаруашылығы ғылыми-зерттеу институтын, Отырардағы Қазақстан ауыл шаруашылығы ғылыми-зерттеу институтын, Қазақ мақта шаруашылығы ғылыми-зерттеу институтын жүйелі түрде басқаруы оның ірі қабілетті

басшы екендігін көрсетті. Ең бастысы ол Оңтүстік-Батыс өңірінің ғылыми мекемелері мен ғалымдарын ұзақ жылдар бойы басқара отырып өзі еңбек жолын бастаған Қазақ каракөл шаруашылығы ғылыми-зерттеу институтында еңбек еткен ғалымдарға ғылыми зерттеулер жүргізіп, аграрлық ғылымға сүбелі үлес қосуларына мүмкіндіктер туғызды. Тіпті, зейнеткерлікке шыққаннан кейін де еліміздегі ең ірі, әрі осы саладағы үйлестіруші мекеме – Қазақ мал шаруашылығы және мал азығы өндірісі ғылыми-зерттеу институтын басқарудың жүктелуі, оған деген Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігі басшылығының сенім білдіруінде де негіз бар болатын.

қорғау жөнінде кеңес ашылып, ол 2003 жылы докторлық диссертация қорғау мәртебесіне ие болды. Диссертациялық кеңестің ашылуы Оңтүстік-Батыс өңіріндегі ғылыми жұмыспен айналысып жүрген жас ғалымдардың ғылымда қалыптасуына әрі диссертацияларын қорғауларына мүмкіндік туғызды. Нәтижесінде, 1997-2010 жылдары аймақ бойынша 12 докторлық, 120 кандидаттық диссертациялар қорғалды. Оның тікелей ұсынысының және басшылығының арқасында 2001 жылы Оңтүстік Қазақстан облысында каракөл қойының, қалмақ тұқымы сиырының, түйе тұқымдарының гендік қорын сақтау мақсатында селекциялық-генетикалық орталық құрылып оған мал тұқымдары

түрлі-түсті және әр типті каракөл кошқарларының каракөл елтірісінің сорттылығына әсері зерттеліп, ғылыми деректер алынды. Оның каракөл қойлары төлінің құрсақта даму заңдылықтарын айқындауға бағытталған зерттеулері үлкен теориялық және практикалық қызығушылық тудырып, оның негізінде каракөл елтірілерінің қалыптасу және елтірінің түзілу заңдылықтары анықталды, әр түрлі елтірілік типті және әр түр-түсті жарамсыздыққа шығарылған саулықтарды союдың нақты мерзімі анықталды, тәжірибелік және өндірістік жағдайда биызы жүнді қой тұқымы саулықтарынан жоғары сапалы каракөлше елтірісін алудың мүмкіншілігі теориялық негізде дәлелденіп,

жинақталды. Ол 1976-2011 жылдары Оңтүстік-Батыс аймағындағы мал шаруашылығы ғылыми жобаларының негізгі орындаушысы, жетекшісі, 2015-2017 жылдары «Мал шаруашылығы салалары бойынша селекциялық-асылдандыру үрдістерін тұрақты басқару» Республикалық ғылыми-техникалық бағдарламасының жетекшісі, 2018-2020 жылдары Мал шаруашылығы салалары бойынша жеделдетілген технологияларды жасау Республикалық ғылыми-техникалық бағдарламасының жетекшісі ретінде еліміздің ғылыми жобалары мен ғылыми мекемелерін және ғалымдарын үйлестіре білді.

Ә.М.Омбаевтың мал шаруашылығындағы білікті ғалым және іскер ұйымдас-тырушы ретінде осы саланы дамытуға да сіңірген еңбегі зор. Оның ғылыми жұмысының маңыздылығы мынада: автор каракөл қойы қозысының ене жатырында пайда болған уақытынан бастап, туылғанға дейінгі өсіп-жетілу кезеңін толығымен зерттеп, ондағы биологиялық заңдылықты тұжырымдап, каракөл елтірісінің құнды түрлері мен сорттарының пайда болу мерзімін анықтады, каракөлше елтірісін өндіру технологиясын жан-жақты зерттеді. Оның жетекшілігімен және өзінің тікелей қатысуымен дүние жүзінде алғашқы болып ақ түсті каракөлше өндіру тәсілі ғылыми тұрғыда дәлелденіп, оған тұңғыш рет сипаттама берілді. Каракөлше өндіруге арналған кәрі саулықтарды семірту жолдары ғылыми – практикалық тұрғыда зерттеліп, шаруашылықтарға ұсыныстар енгізілді. Каракөл шаруашылығында алғашқы болып қозыларды енесінен ерте бөлу технологиясы зерттелді,

оның нәтижесінде дүние жүзілік практикада алғашқы рет ақ түсті каракөлше елтірісін алудың тәсілі жасалынды. Бұл жаңалыққа ғылым мен техника салалары бойынша КСРО Мемлекеттік комитетіне қарасты Өнертабыс және жаңалықтар бойынша Мемлекеттік комитеті 1989 жылы оған №4756742 авторлық куәлік берді. Ол алғаш рет Қазақстанның жағдайында каракөлше елтірісі мен қой етін өндірудің прогрессивті технологиясын ғылыми негізде дәлелдеді, ата-аналық жұпты елтірілік типтері мен түстері бойынша әр түрлі шағылыстыру амалдарының тері сапасына ықпалы зерттелді, көлемі ірі бірінші сортты, сондай-ақ тауарлық және эстетикалық қасиеттері жоғары каракөл терілерін алуға мүмкіндік беретін аталық-аналық жұбын шағылыстырудың тиімді жолдары ғылыми түрде негізделді. Жұмыстардың жаңалықтары жоғары бағаланып, оған Өнертабыс және Жаңалықтар бойынша КСРО Мемлекеттік Комитетінің (1977-1990 ж.ж.) үш авторлық куәлігі тапсырылды. Малды азықтандыру бойынша бірқатар зерттеулер жүргізіліп, соның ішінде каракөл тұқымына жататын ұрық кошқарлардың өнімділігіне дәруменді азықтандырудың тигізер әсері зерттелді, жарамсыздыққа шығарылған саулықтарды борақылау және каракөлше өндірісі барысында үйлесімді мөлшерін анықтай отырып, құрама жемге синтетикалық метионинді қосып азықтандыру арқылы каракөлшенің сапасын арттыруға болатындығы дәлелденді (1986-1991 ж.ж.). Институттың директоры қызметінде тағайындалған 1994 жылдың алғашқы күнінен бастап ол ғалымдардың алдында

перзенті

нарықтық қатынастың қатан заңдарына сәйкес талап қоя білді. Оның негізі қаракөл шаруашылығымен айналысатын мемлекеттермен бәсекелестікте тек сапа жағынан ғана емес, сонымен қатар түрлі-түсті қаракөл қойын өсіруді дамыту арқылы, озып шығуға болатындығын дәлелдеп, оны институт алдындағы үлкен міндет ретінде қойды. Бұл міндет институттың 1995-2005 жылдардағы ғылыми-зерттеу жұмыстарының болашақ бағдарламасына енгізіліп, осы бағытта ғылыми-зерттеулер жүргізілді. Нәтижесінде алуан рет Қазақстанның жағдайында өсіруге ерекше бейімділігімен, жоғары елтірілік өнімділігі және тірілей салмағымен ерекшеленетін, ақ түсті қаракөл қойларының жаңа типін шығарылды. Жаңа тип өзінің тіршілік ету ортасының табиғи-климаттық және технологиялық ерекшеліктеріне барынша бейімделген, генетикалық потенциалы азықтандыру мен күтіп-бағу жағдайы жасалса көп күттірместен, малдың зауыттық және тұқымал бөлігінде елтірілік өнімділігін арттыру мен жетілдіру жан-жақты зерттелді (1991-2007 жж.). Қазақстан Республикасында алғаш рет қара және ақ түсті қаракөл қойларының өнімділік және биологиялық ерекшеліктері салыстырмалы түрде зерттеліп, түстері мен шаруашылыққа пайдалы белгілерінің тұқым қуалауы, шығу тегіне байланысты тірі салмағы мен экстерьерінің жасына қарай өзгергіштігі зерттелді; шаруашылыққа пайдалы белгілерінің коррелятивті байланысы айқындалып, қаракөл шикізатына зоотехникалық

баға берілді, қара, ақ және басқа түсті қозылардың тері-түк жамылғысының гистоморфологиялық ерекшеліктері анықталды. Қошқарлар мен саулықтарды елтірілік типтері бойынша жұптаудың ақ түсті қойлардың сапасына тигізер әсері айқындалды, өнімділігі жоғары қозыларды барынша көбірек алу үшін оларды шағылыстырудың үйлесімді амалы анықталды. Қазақстан Республикасының Интеллектуалды жекешелік құқықтары бойынша комитеті оған осы селекциялық жетістіктеріне 2007 жылғы 12 шілдеде №52 патент берді. 1999-2004 жылдары алғаш рет қызғылт түсті қаракөл қойларының селекциялық-генетикалық параметрлері зерттеліп, айқындалды. Жүргізілген зерттеулердің нәтижелері анықталғаны, ата-енелерінің түстері бойынша әр түрлі нұсқада жұптау негізінде туылған бірінші буын ұрпақтарының түстер бойынша талдау қоңыр, көк, алтын реңді сұр және тоқсары қошқарлармен шағылыстыру нәтижесінде көк және қоңыр саулықтардан алынған ұрпақтар туылған кезде мейлінше әр түрлі түсте болатындығын көрсетті. Солай бола тұра, ұрпақтардың түстер бойынша бөлінуінің белгілі бір заңдылықтары бар екені анықталды. Зерттеудің жаңалығына Қазақстан Республикасының интеллектуалды жекешелік құқықтары бойынша Комитеті 2005 жылғы 24 сәуірде №18576 патент берді.

Әбдірахман Омбаевтың басшылығымен және тікелей қатысуымен Оңтүстік Қазақстан жағдайында Ордабасы құйрықты етті-майлы өнімді қой тұқымын шығару бойынша ғылыми зерттеулер жүргізілді. Қой тұқымы жергілікті қазақтың құйрықты

қылшық жүнді қой саулықтарын еділбай (отандық) және гиссар (шетелдік) қой тұқымдарының қошқарларымен күрделі шағылыстыру әрі қарай «өз ара» өсіру арқылы шығарылды. Негізгі қошқарларының тірі салмағы 110-123 кг, саулықтарының — 68-80 кг, еркек қозыларының енесінен бөлгендегі тірі салмағы 38-43 кг. Қой тұқымның 6 аталық ізі бар. Селекциялық жетістікке Қазақстан Республикасының 12 наурыз 2013 жылғы №282 патенті берілді. Ә.Омбаевтың қатысуымен Қазақстанның Оңтүстік-Батыс өңіріндегі осы саланы ғылыми қолдаудың қосалқы бөлігі болып табылатын, түйе шаруашылығын дамытуға бағытталған зерттеулер жүргізілді. Зерттеулердің нәтижелері бойынша алғаш рет ақ түсті қазақтың бактриан түйелердің өсу және даму серпіні зерттелінді; сүт, ет, жүн өнімділігі және көбейту қабілетілігі анықталды. Ақ түсті қазақтың бактриан мен басқа түсті түйелердің жұптастыру арқылы оларды жетілдіру жолдарын әзірлеп және өндіріске енгізілді.

Профессор Ә.М.Омбаевтың әлемдік деңгейдегі ғылымға тікелей қатысуымен келесі Халықаралық ғылыми жобалар орындалды:

-1977-1980 жылдары «Моңғол Халық Республикасының Сумбэр мемлекеттік шаруашылығында қаракөл қойының өнімін өндіру көлемін және оның өнімінің сапасын арттыру жөніндегі іс-шаралар» туралы Үкіметаралық Кеңес-Моңғолдық тапсырмасының жетекшісі.

-1995-2001 жылдары Сирия мемлекетінің Алеппо қаласында орналасқан «Икарда» халықаралық ғылыми

орталығының «Орталық Азия даласында мал шаруашылығымен мал азығын өндіруді үйлестіру» жобасының орындаушысы.

-2006-2010 жылдары «Орталық және Оңтүстік Азияда мал шаруашылығымен мал азығын өндіруді үй шаруасы және базар нарығына байланысты қауымдастықтарға бірлескен ауыл тұрғындарының іс-әрекеті» жобасының Қазақстан бойынша Ұлттық үйлестірушісі.

-2011 жылы «ИКАР-ДА» Халықаралық ғылыми орталығы көпжылдық бірлескен зерттеулердің нәтижелерін ескере отырып оны арнайы медальме марапаттады.

-1997-2000 жылдары «Интас» бағдарламасы бойынша «Арал теңізі бассейніндегі өзен жазықтары мен дельта тозған экожүйелерін оңалту бойынша әдістерді әзірлеу» жобасының орындаушысы.

-2012 жылғы 9-15 мамыр аралығында ҚХР ШҰАР мал шаруашылығы академиясының Мал шаруашылығы, жайылымдар және жем-шөп өндірісі институттарында оның тікелей қатысуымен ҚХР Үрімші қаласында мал шаруашылығы өнімдерінің сапасын зерттеу орталығы құрылды, оған әрі осындай құрылым Қазақ мал шаруашылығы және жемшөп өндірісі ҒЗИ жанынан құрылды (Алматы қаласы).

Жалпы, профессор Әбдірахман Омбаев әлемнің төрт құрлығындағы 18 мемлекетте өткен ғылыми-тәжірибелік конференцияларға, семинар-кеңестерге қатысып, ой-пікір бөлісіп еліміздің мал шаруашылығы ғылымын халықаралық деңгейге көтеруге үлес қосқан ғалым.

Олақ қаракөлше алу тәсілінің (1989 ж.), қойды азықтандыру тәсілінің (1992 ж.), қызғылт түсті қаракөл қойын асылдандыруға таңдау тәсілінің (2005 ж.), қоныр түсті қаракөл қойын асылдандыру тәсілінің (2010 ж.), ақ түсті қаракөл қойының Отырар ішкітұқымдық сүлесінің (2007 ж.), қара түсті қаракөлше типті қаракөл қойының тасты ішкітұқымдық сүлесінің (2011 ж.), аспан түсті көк түсті қаракөл қойының Құмкент зауыттық сүлесінің (2011 ж.), Ордабасы етті-майлы қой тұқымының (2013 ж.), қазақ бактрианы түйе тұқымының Орал-Бөкей ішкітұқымдық сүлесінің (2013 ж.), қазақтың кетпен құйрықты қылшық жүнді қой тұқымының Ақтастау зауыттық сүлесінің (2014 ж.), Ордабасы қой тұқымының бадам ішкітұқымдық сүлесінің (2017 ж.), жайылым ресурстарының географиялық ақпарат жүйесінің (2017 ж.) авторы. Ол әлемде тендесі жоқ елтірілі-етті-майлы қазақ (Атырау) тұқымын (1998 ж.) шығаруға үлес қосқан ғалым.

Жалпы, профессор Ә.Омбаевтың тікелей басшылығымен осы саладағы жан-жақты зерттеу жұмыстарының нәтижесінде тартымды деректер алынып, ғылыми және практикалық зор маңызы бар теориялық қорытындылар тұжырымдалынды. Ол 1991 жылы «Қазақстанда қаракөлше өндірудің ғылыми негіздері мен өндірістік жолдары» тақырыбында докторлық диссертация қорғады. Мал шаруашылығы салалары бойынша жүргізілген ғылыми-зерттеулердің барысын-

да ұсынған теориялық және практикалық жетістіктері, оның 4 монографиясында, 14 кітабында, 66 авторлық куәлік пен патенттерінде және 510 ғылыми еңбектерінде басылып шықты. Оның жетекшілігімен 9 докторлық, 28 кандидаттық диссертация қорғалды, оның ішінде Отырарлық 3 ғылым докторы, 7 ғылым кандидаты дайындалды.

2019 жылы Әбдірахман Молданазарұлының «Ғылымға телінген ғұмырым» атты кітабы жарық көрді. Кітап мал шаруашылығы салалары бойынша ғылыми-зерттеулер мен жетістіктермен қатар республикалық, облыстық ақпарат құралдары беттерінде жарияланған мал шаруашылығының өзекті мәселелері, аграрлық ғылым мен шаруа жайлы сұхбаттар мен ой-пікірлер, дала даналары мен дарабоздары туралы өте құнды тақырыптар қамтылған.

Әбдірахман Молданазарұлы қазіргі таңда Қазақ Ұлттық аграрлық университетінде еңбек етеді. Ол өз сөзінде: «Енді ғылымнан білім саласына ауысуыма келер болсақ, ғылымда «симбиоз» немесе «үйлесім» деген термин бар. Қай заманда да болмасын ғылым мен білімді бірібірінен бөлектелмеген. Білімсіз адам еш уақытта ғалым бола алмайды, ал ғылымсыз білім де болуы мүмкін емес. Ендеше, маған да ғылым саласында, өндірісте жинаған көп жылғы тәжірибемді енді ел болашағы — жас мамандарды тәрбиелеуге, үйретуге арнайтын да кез келді. Оны іске асыру әрине, күрделі де болар, бірақ, оған белсене бел буған жағдайым бар. Өйткені, мал шаруашылығындағы әлемдік ғылым алға кетті, ал оның жаңа бағыттарын студенттерге, магистранттарға, PhD докторанттарға жеткізу, үйрету, одан әрі олар арқылы шаруаға ендіру басты міндет болып тұр. Ал, қазіргі жастарда білім мен ғылымға деген талпыныс зор. «Мен де осы ортаға жиған тәжірибемді, ғылымдағы ашқан жаңалықтарымды, әдіс-тәсілдерімді, әлемдік деңгейдегі зерттеулерді мал шаруашылығы саласына маман дайындауға бағыттауға шешім қабылдадым» — дейді ғалым.

Ол, Қазақстан Ұлттық энциклопедиясы кеңесінің мүшесі, Қазақстан Республикасы Ұлттық Ғылым академиясының баяндамалары, Қазақстан Республикасы Ұлттық Ғылым академиясының хабаршысы, республикалық «Жаршы» және «Вестник сельскохозяйственной науки Казахстана», «Научный мир Казахстана», «Поиск-Изденис», «Зоотехния и аграрная наука» Ресей журналдарының және «Қырғыз Ұлттық аграрлық университетінің жаршысы» журналдарының редакциялық алқасының мүшесі.

Білім мен ғылымның арқаалаған жүгін инемен құдық қазуға тегенген бабалар нақылы турған көрегенділік десеніші. Ғылым сан-салала десек, Шығыстың ғұлама ойшылы Әбу Нәсір әл-Фарабидің жолын жалғастырушы Әбдірахман Молданазарұлы секілді ұстаз, көшбасшылардың соңынан әлі талай ғалымның ілесетініне сенімдіміз.

